

Perversionens versioner

En psykoanalytisk læsning af retstematikken i
Steen Steensen Blichers »Præsten i Vejlbye«

Af Maria Jørgensen

This article proposes a reading of Steen Steensen Blicher's novella »The Vicar of Vejlbye« (1829), which deals with the question of law and subjectivity through the lens of Lacanian psychoanalysis. The novella presents two versions of perversion in relation to the law: On the one hand the judge Erik Sørensen, who perceives himself as the instrument of the big Other; on the other hand the criminal Morten Bruus, who turns the legal procedure upside down in order to gain satisfaction, merging public law with his private desire. Whereas Erik Sørensen believes, that »every man's judgment comes from God«, and thereby fetishistically disavows the lack in the big Other, denying the uncertainty and fallibility in the workings of the law, Morten Bruus, who »lusts for legal proceedings«, encourages justice to take its seemingly right course in order to satisfy his own thirst for vengeance. Through the Lacanian lens we can expose Blicher's novella as a compelling story on the ways in which the law might enter the psychic economy of the subject, and thus uncover a highly interesting statement on subjectivity's relation to law.

Why then to-night

Let us assay our plot; which, if it speed,
Is wicked meaning in a lawful deed
And lawful meaning in a wicked act...

William Shakespeare:

All's Well That Ends Well, akt III, scene 7

Steen Steensen Blichers novelle »Præsten i Vejlbye« (1829) er et værk, der beskæftiger sig med problemer, som også kan beskrives i retsfilosofiske termer. I denne artikel vil jeg forsøge at afdække novellens raffinerede kritik af dommerens position og, som følge heraf, dens advarsel mod, at retssystemet misbruges under dække af falsk lovlydighed. Med Shakespeares dobbelte kiasme, som citeres i artiklens motto, peger novellen på faren for »ond hensigt i en lovlig gerning og lovlig hensigt i en ond handling«. Denne dobbelthed orkestreres omkring novellens to centrale figurer, dommeren Erik Sørensen og skurken Morten Bruus, som vil være omdrejningspunktet for min læsning af »Præsten i Vejlbye«. For at udlægge disse to figurer, deres indbyrdes relation samt deres forhold til retssystemet vil jeg i denne artikel benytte mig af psykoanalytikerens Jacques

Lacans teorier om subjektivitet, nærmere bestemt de dele af hans tænkning, som omhandler perversiteten som subjektsstruktur.¹

Kort fortalt handler »Præsten i Vejlbys« om en nyudnævnt dommer, Erik Sørensen, som gennem et snedigt rænkespil bringes til at afsige dødsdommen over sin kommende svigerfar, præsten Søren Quist. Morten Bruus, en afvist bejler til præstens datter, Mette, har for at hævne sig på præstefamilien og på sin rival lagt beviserne til rette, så det ser ud, som om præsten har slået sin kusk Niels Bruus ihjel. Niels har tirret den hidsige præst i en sådan grad, at han til sidst slår kusken ned med en spade, hvilket kan bekræftes af adskillige vidner. Præsten holder på, at kusken er flygtet, men da præstegården ransages, dukker et lig, som ligner Niels, op i baghaven. Morten kræver en retfærdig proces, hvilket den lovtro, men naive dommer ikke kan undslå. Præsten benægter først sin skyld, men da han kommer i tanke om sin tilbøjelighed til at gå i søvne, overbeviser han sig selv om, at han i somnambuliens klarsyn har set kusken ligge død i skoven og derefter har begravet ham i sin have. I denne overbevisning afgiver præsten en falsk tilståelse og bliver henrettet. Tyve år efter afsløres intrigen, da den formodede dræbte Niels vender tilbage, og da sandheden kommer for en dag, dør Erik af et slagtilfælde. Novellen falder i to dele, hvoraf den første og længste er Eriks dagbogsoptegnelser, der følger historiens udvikling fra Erik udnævnes til dommer til dagen før Søren Quists henrettelse, mens den anden og kortere del består af to optegnelser fra en lokal præst, som fortæller om henrettelsen og sagens efterspil tyve år efter.

I de senere år har »Præsten i Vejlbys« opnået status som den danske rets- og litteraturklassiker par excellence, og novellens retstematik er blevet behandlet fra en lang række vinkler i den eksisterende litteratur. Allerede litteraturforskeren Søren Baggesen udpeger »novellens kerne« til at være spørgsmålet om loven i sin afhandling fra 1965, men går med sin nykritiske læsning ikke nærmere ind på, hvordan denne kerne i så fald skal fortolkes, andet end som en kritik af menneskets manglende mulighed for at dømme retfærdigt (1995: 252). Andre, der interesserer sig for novellens juridiske aspekter, koncentrerer sig som juristen Henrik G. Poulsen (1970) om forholdet til den historiske sag, der danner forbillede for Blichers fortælling, eller som juristen Peter Garde (2007) om Eriks inhabilitet, stillet over for en forbrydelse i den nærmeste familie. Nyligst har litteraturforskeren Karen-Margrethe Simonsen (2008) beskæftiget sig med novellen ud fra Peter Brooks' teorier om den falske bekendelse, mens litteraturforskeren Henrik Skov Nielsen i sin analyse (2009) via Søren Kierkegaards *Enten-Eller* sporer filosofen Jacques Derridas etiske filosofi tilbage til »Præsten i Vejlbys«.

Omdrejningspunktet for min læsning af »Præsten i Vejlbys« er et aspekt af novellen, som nok er blevet bemærket, men som efter mit vidende endnu ikke er blevet underkastet en systematisk analyse, nemlig det særprægede faktum, at dommeren Erik Sørensen og skurken Morten Bruus er konstrueret som symmetriske figurer. Et fingerpeg i denne retning kan findes, idet en særlig vending på vigtige steder anvendes både af Erik og Morten: Første gang optræder formuleringen i Eriks dagbogsop-tegninger, hvor han forsikrer sig om, at Morten ikke skal få held med at hævne sig på præsten efter Niels' forsvinden med ordene: »Rigtig nok vil Bruusen [Morten] ved given Lejlighed sagtens se at revangere det; men vi har jo Lov og Ret i Landet, og Retten giver os Alle nok« (129).² Netop denne påberåbelse af retssystemet som garant for retfærdigheden gentages få sider senere af Morten Bruus:

Præst eller ikke Præst« raabte Bruusen, »der staaer skrevet: du skal ikke slaae ihjel! der staaer ogsaa skrevet: Øvrigheden bærer ikke Sværdet forgjæves. Vi har jo Lov og Ret i Landet; og en Morder kan ikke undgaae sin Straf, om han saa havde Stiftamtmanden til Svingersøn. (131)

Novellens skurk påberåber sig retfærdigheden med nøjagtigt de samme ord som dommeren. Skurken fremstår som et obskønt ekko af lovens repræsentant. Realistiske forklaringer på sammenfaldet i ordlyd kan der kun gisnes om: Inden for fiktionens rammer er det næppe muligt, at Morten skulle have kendskab til Eriks dagbog, og strukturligheden må derfor tilskrives den implicite forfatters symbolske konstruktion af fiktionens univers. Man kunne indvende, at der er tale om en almindelig talemåde, men netop fordi den gentages på så vægtige steder i tekstens arkitektur, må den betragtes som et tematisk nøglepunkt i teksten. Af denne grund er det et oplagt sted for en fortolkning at tage sin begyndelse. Andre litteraturforskere har tidligere lagt mærke til den særprægede symmetri, heriblandt Henrik Skov Nielsen (2009: 141) og Karen Margrethe Simonsen. Sidstnævnte læser passagen som et tegn på, hvordan loven i sig selv ikke er tilstrækkelig for at garantere retfærdighed:

Hermed udstilles herredsfogedens magtesløshed og i anden instans lovens utilstrækkelighed. Loven yder ikke i sig selv retfærdighed, og novellen viser med al tydelighed, hvor nemt lovens vogter forføres til at yde uretfærdighed. (2008: 229)

Jeg er enig i denne fortolkning, men efter min mening er der noget langt mere foruroligende på færde, hvilket jeg ønsker at udforske med nærværende læsning. I en hverdagsproglig forståelse af begrebet skriver Søren Baggesen, at loven perverteres gennem Morten Bruus' bedrag (1995: 252), idet retssystemet bruges til et ganske andet formål end det tiltænkte. Til dette kunne man som psykoanalytisk tekstlæser stille spørgsmålet: »Hvad nu hvis det forholder sig modsat?« (Rösing 2005: 103) Hvad nu hvis Mortens åbenlyse perversion af loven dækker over en langt mere foruroligende form for perversion? Hvad nu hvis det viser sig, at den regelrette dommer Erik også kan beskrives som pervers? Med den franske psykoanalytiker Jacques Lacans begreber kan den strukturelle lighed mellem de to centrale figurers måde, hvorpå de forholder sig til retssystemet, som nævnt beskrives som to forskellige variationer over den subjektstruktur, der betegnes som perversion.

Perversion kan, ifølge Jacques Lacan, ikke reduceres til seksuelle deviationer, men er derimod en betegnelse for en særlig måde, hvorpå man kan befinde sig i verden, eller med Lacans begreber: En særlig position, der kan indtages i forhold til *den store Anden*. Den store Anden er et af Lacans mest centrale begreber, som kan dække over en bred vifte af instanser fra Gud, moderen, psykoanalytikeren, over ideologier til selve den symbolske orden, hvilket skal forstås som det sproglige, socialt funderede fællesskab, som vi alle indgår i. At være pervers er derfor en måde, hvorpå man kan konstruere sin forståelse af verden: »Perversion, at its most fundamental, resides in the formal structure of how the pervert relates to truth and speech« (Žižek 2006: 116). Perversionen er helt kort fortalt en måde, hvorpå subjektet kan fornægte det, som ifølge psykoanalysen er dets grundlæggende eksistensvilkår, nemlig kastrationen. Ved at fornægte sin egen kastration fornægter subjektet samtidigt den store Andens mangel, hvilket jeg vil uddybe i forbindelse med analysen.³

Min læsning bygger på den antagelse, som man også kan finde hos den lacanianske jurist Renata Salecl, at man ved at anvende Lacans teorier om subjektets forhold til det, som man kan kalde den indre lov – nemlig loven i lacaniansk forstand som en socio-symbolsk struktur – kan opnå nye indsigter i subjektets forhold til den ydre lov, det vil sige retssystemet (1993: 3). I min læsning anvender jeg derfor begreber fra den lacanianske psykoanalyse, der tager udgangspunkt i forholdet til den indre lov, med henblik på at beskrive subjektets libidinøse investering i den positive lov. Mit forehavende med denne læsning er at påvise, at Erik Sørensens strenge, men naive lovlydighed og Morten Bruus' undergravning af den

positive lov er to sider af samme sag. Om end på vidt forskellig vis og med vidt forskellige konsekvenser kan både Morten og Erik betegnes som perverse i lacaniansk forstand, da de begge på centrale steder i novellen fornægter den positive lovs mangel. Morten og Eriks position korresponderer henholdsvis med den manifeste og den skjulte side af Lacans perversionsbegreb: På den manifeste side oplever den perverse sig som en, der ikke er bundet af loven, hvilket ifølge psykoanalysen vil sige, at kastrationen ikke er helt gennemlevet (se fx Fink 1997: 178-179), mens den perverse på den skjulte side betragter sig som et passivt redskab for den store Anden, hvilket ligeledes er en fornægtelse af kastrationen.⁴ I artiklens to sidste afsnit ønsker jeg at beskrive henholdsvis Søren Quist og den subjektposition, som opridses i Aalsøe-præstens refleksioner over dommerens rolle, gennem Lacans begreber om respektivt neurose og hysteri.

Som analytisk metode er psykoanalysen særligt opmærksom på det, som kan betegnes som tekstens mellemværende med *jouissance* – Lacans betegnelse for sammenfaldet mellem nydelse og lidelse, som på den ene side er radikalt destruktiv og derfor umulig; på den anden side er nydelsen det supplement, som hele tiden klæber til vores handlinger.⁵ Psykoanalysens styrke i forhold til rets- og litteraturforskningen er, at den kan pege på forholdet mellem det tilsyneladende umage par, loven og nydelsen, som set ud fra en konventionel samfundsforskning har meget lidt med hinanden at gøre, men som ifølge psykoanalysen er uadskillelige, som den lacanianske samfundsforsker Jodi Dean spidsformulerer det: »Our investment in law is libidinal and law's authority stems from this investment. (...) law is law because we enjoy it« (2004: 9). Det er psykoanalysens evne til at pege på nydelsen som lovens ledsagefænomen, på subjektets libidinøse investeringer i retssystemet, som efter min mening gør den til en givtig metode til at analysere litteraturens retsfremstillinger. Denne excessive nydelse betegner den slovenske filosof Slavoj Žižek med sin ofte citerede betegnelse som lovens obskøne underside, som han definerer på følgende vis: »symbolic Law guarantees meaning, whereas superego provides enjoyment which serves as the unacknowledged support of meaning.« (2005: 56-57). Psykoanalysen interesserer sig for de investeringer, som gemmer sig bag lovens *face value*; den peger på nydelsen i udsigelsen, som supplerer det neutrale udsagn: Når Morten Bruus som et ekko af den retskafne Erik Sørensen hævder, at vi har lov og ret i landet, vil jeg med psykoanalysen forsøge at undersøge, hvorvidt der ligger et spor af nydelse bag udtalelsen. På samme måde giver det mening at undersøge,

om Erik Sørensens blinde tillid til retssystemets virksomhed også peger i retning af en særlig form for nydelse. Det er disse supplementer til loven, som jeg vil forsøge at efterspore i min læsning af »Præsten i Vejlbjerg«.

Læsestrategisk støtter min fortolkning sig på den antagelse, at Erik Sørensens, som grundet sin forblindelse må siges at være en af dansk litteraturs mest udsældte fortællere, erkender mere om Mortens position, end det ofte påstås. Udtrykt i narratologiens knap så antropomorfe termer vil det sige, at den implicitte forfatter lader Erik fortælle om iagttagelser, hvis betydning han ikke forstår, hvilket giver hans beretning et tragisk-ironisk anstrøg. Min læsning baserer sig, efter psykoanalytisk model, på den viden, som Erik Sørensens ikke selv ved, at han har. Det er Eriks uerkendte erkendelse, som den fremkommer i dagbogsfortællingens betroede skrift, som min læsning vil forsøge at afdække.

»Hver Mands Dom kommer af Herren«

I sit genreskabende essay »Law and Literature« fra 1925, der argumenterer for sprogets afgørende rolle i den juridiske proces, udpeger den amerikanske højesteretsdommer Benjamin Cardozo seks talegenrer, hvoraf dommeren kan benytte sig. Den første talegenre betegner Cardozo som »magisterial or imperative« (1931: 10), og han betragter dens katedraliske selvsikkerhed som utilgængelig for den moderne dommer: »we hear the voice of the law speaking by its consecrated ministers with the calmness and assurance that are born in a sense of mastery and power« (ibid.). Når den magistrale dommer i Cardozos beskrivelse lader loven tale igennem sig med »calmness and assurance«, repræsenterer han den positive lov som en ufejlbarlig instans. Ideen om, at lovens stemme taler med sikkerhed og magtfuldkommenhed gennem dommerens person, kan spores tilbage til den franske naturretstænkner Montesquieus værk *De l'Esprit des lois* (1749), hvor dommeren betegnes som »la bouche de la loi«⁶: Dommeren er munden, hvorigennem lovens stemme lyder. Han udtaler lovens ord, men har ingen indflydelse på deres betydning. Med Lacans subjektstrukturer kan ideen om dommeren som lovens mund beskrives som et eksempel på den perverse subjektstruktur: Dommeren gør sig til den positive lovs instrument, og dermed, hvis vi følger Renata Salecls foromtalte analogisering af den indre og den ydre lov, til det, som Lacan ville betegne som den store Andens redskab. Det perverse i at være den store Andens redskab kræver dog en forklaring, som nu følger.

I en central definition af perversionbegrebet i skriftet »Subversion du sujet et dialectique du desir dans l'inconscient freudien« skriver Lacan følgende: »Seule notre formule du fantasme permet de faire apparaitre que le sujet ici se fait l'instrument de la jouissance de l'Autre« (1966: 823). Ifølge Lacan er fantasmet såvel i sin neurotiske som i sin perverse variant en strategi til at tage afstand fra det grundvilkår, som Lacan beskriver i sin berømte sentens »Il n'y a pas d'Autre de l'autre« (f.eks. Lacan 1966: 813). Sentensen skal udlægges sådan, at der ikke findes en absolut garant for den socio-symbolske orden, som vi befinder os i. Med Lacans formulering er den store Anden ikke hel, men er ligesom subjektet en mangelfuld størrelse; erkendelsen heraf, som er psykoanalysens mål, er på én gang frisættende og angstprovokerende. For ikke at tage denne erkendelse på sig opfatter den perverse sig selv ifølge Lacan som den store Andens instrument. Instrumentaliseringen af egen person skal læses ud fra fantasnets formel, $S\hat{\Delta}a$, der kan betragtes som en minimumsdefinition af det lacanianske subjekt. Det gennemstregede S repræsenterer det spaltede subjekt, hvis spaltning opstår, når subjektet via kastrationen indtræder i sproget og den symbolske orden, mens a repræsenterer *objet petit a*, begærets objekt-årsag: Neologismen dækker over, at det begærede ifølge Lacan aldrig er en empirisk genstand, men derimod et *je-ne-sais-quoi*, der tilskrives et tilfældigt objekt, hvilket gør det attråværdigt. Objektets efemere status er derfor en genspejling af subjektets grundlæggende mangel.

I stedet for som en (normal)neurotiker at stille sig på subjektets plads i fantasnets formel $S\hat{\Delta}a$, anbringer den perverse sig selv på objektets plads: $a\hat{\Delta}S$. Hvor neurotikeren formoder, at den Anden er i besiddelse af objekt lille a , og dermed oplever sig selv som spaltet og begærende,⁷ forsøger den perverse at undkomme denne spaltning – såvel af egen subjektivitet som af den store Anden – ved at identificere sig med objekt lille a .⁸ Mens neurotikeren tager kastrationen på sig, fornægter den perverse kastrationen. I Freuds biologistiske version er perversionens oprindelse det lille drengebarns opdagelse af moderens manglende penis, som for ham bliver en frygtindgydende påmindelse om, at kastrationen ikke nødvendigvis er fatal (Freud 1975a: 384-385) – der er nogen, der klarer sig fint uden penis! Denne opdagelse må derfor straks fornægtes. På samme måde som fetichisten (kongseksemplet på den perverse) indsætter det feticherede objekt, hvor den moderlige fallos på frygtindgydende vis mangler, lukker den perverse manglen i den store Anden ved at gøre sig selv til dens objekt og repræsentant. Allerede Freud giver subjektpositionen en ideologisk udlægning, idet han sammenligner barnets traumatiske udfyldning

af manglen med den paniske angst, som opstår hos autoritære voksne ved tanken om, at »Thron und Altar sind in Gefahr« (ibid.). For den perverse er der ingen mangel i den store Anden S(A).

Den perverse struktur kan findes hos den amerikanske dommer Justice John Marshall (1755-1835), som Cardozo citerer som eksempel på den magistrale genre: »Judicial power is never exercised for the purpose of giving effect to the will of the judge; always for the purpose of giving effect to the will of the legislature; or in other words, to the will of the law« (Cardozo 1931: 11). For at vende tilbage til Montesquieus metafor er det lovens vilje, der taler igennem dommerens mund. Eller sagt med en anden af Lacans sentensagtige beskrivelser af perversionen: »le sujet se fait l'objet d'une volonté autre.« (1973: 168). At overgive sig til udførelsen af den Andens vilje forudsætter, at man tror fuldt ud på dens konsistens og retmæssighed. En absolut sikkerhed angående den Andens begær – i denne sammenhæng lovens betydning – er ifølge Lacan den perverses kendetegn (Hyldgaard 1998: 127-128). På samme tid fordrer Marshall, at der sættes parentes om dommerens subjektivitet, hvilket udgør et centralt retligt paradoks: På den ene side er en konsensusforståelse af den retfærdige dom en garant for retssystemets objektivitet,⁹ på den anden side kan udeladelsen af en subjektiv refleksion over rettens rimelighed føre til en reduktion af afgørelsen, til en mekanisk anvendelse af gældende regler. Sidstnævnte problem beskæftiger Derrida i hans retsfilosofiske foredrag, *Force de la loi*, hvor han argumenterer for, at en sådan praksis truer med at ophæve dommerens ansvar for at øve retfærdighed.¹⁰

I Johannes Nørvigs Blicher-biografi formuleres »Præsten i Vejlbys« grundlæggende konflikt på følgende vis: »en nidkær og retsindig embedsmand, der med hele sin sjæl gaar ind for lovens strengthed, knuses af skæbnen« (1943: 329). For at uddybe Nørvigs smukke resumé så stammer Erik Sørensens tragedie ikke alene fra hans tro på lovens strengthed, men fra hans forsøg på at gøre sig til »la bouche de la loi«. I novellens første afsnit udtrykker Erik sig som lovens landlige talerør og eksemplificerer på slående vis problematikken om dommerens subjektivitet:

I Jesu Navn! Saa er jeg nu, efter Guds naadige Raadslutning, og min kjere Herres Foranstaltning, uværdigen forfremmet til Herredsfoged og Dommer over dette Folk. Den store Verdens Dommer give mig Viisdom, Retfærdighed og Velsignelse til at bestyre saadant mit svare Embede! 'Hver Mands Dom kommer af Herren.' Ordsp. 29,26. (124)

Den indledende anrøbelse af Jesu navn antyder allerede den sammen-smeltning mellem den verdslige og den hinsidige retfærdighed, som Erik Sørensen repræsenterer: Med denne indledning markeres det følgende som noget, der fremsættes med transcendent billigelse. Mens teologen Jesper Langballe fortolker Erik som en, der forherliger den jordiske retfærdighed,¹¹ er problemet snarere, som det fremgår af citatet, at dommeren lader den himmelske og jordiske retfærdighed smelte sammen. Udnævnelsen til dommer bliver ikke set som en jordisk foranstaltning, men selve ansvaret skubbes bagud i transcendenten: Idet udnævnelsen beror på »Guds naadige Raadslutning«, har også herremanden alene foranstaltet Guds vilje. Refleksionen¹² befinder sig udelukkende på guddommelig side; i det dennesidige kan øvrighedens repræsentanter kun adlyde ordrer, hvorved Erik så at sige bliver instrumentets instrument. I hans selvfremsstilling smelter ydmyghed og mangel på selvbevidsthed sammen med en transcendental sikkerhed: Hvor Erik på den ene side fremhæver sin uværdighed og ydmygt ønsker sig »Viisdom, Retfærdighed og Velsignelse«, sætter han sig på samme tid på linje med den store Anden. Som Gud fremstår som »den store Verdens Dommer«, bliver han udnævnt til »Dommer over dette Folk«. Denne fantasmatiske dobbelthed af instrumentalisering og almagt er ifølge Lacan kendetegnende for den perverse: »Pour revenir au fantasme, disons que le pervers s' imagine être l'Autre pour assurer sa jouissance.« (1966: 824-825). Erik er på en gang et ydmygt redskab og Guds ligemand.

Hvor Henrik Skov Nielsen betegner Eriks retsforståelse som »retfærdighedens bogholderi« (2009: 141), stikker problematikken dog langt dybere. Bibelstedet fra Ordsprogenes Bog, som afslutter optegnelsen, understreger hans syn på rettens ontologi: Hvis »Hver Mands Dom kommer af Herren«, så er rettens menneskelige repræsentanter de rene talerør for Gud. Læst som såvel subjektiv genitiv (hver *mands* dom) som objektiv genitiv (*dommen* over hver mand) undkommer denne retsopfattelse subjektets anpart og mulige tvivl. Dommen afsiges uden kritisk refleksion, idet den under alle omstændigheder er et udtryk for Guds vilje.¹³ Eller for at omsætte den perverses manglende tvivl i Cardozos mere mundrette termer: »one does not need to justify oneself if one is the mouthpiece of divinity« (1931: 14). Dommerens ydmyge ønske om at blive forlenet med visdom og retfærdighed er overflødig, idet han alene medierer den dom, som på forhånd er blevet afgivet i det himmelske.¹⁴

Samme logik kan findes senere i novellen, når Eriks forlovede, Mette, spørger, hvilken dom han vil afsige over hendes fader (»hvad Dom vil I

fælde?»), og Erik derpå nødtvungent svarer: »den mildeste Dom, som baade Gud og Kongen har afsagt, er dog *Liv for Liv*« (138). Mens Mette konfronterer sin forlovede med hans subjektive ansvar for domfældelsen, svarer han med den perverses fralæggelse af ansvaret for egne handlinger: Det er den store Andens dom – dvs. Guds og kongens – som Erik formidler, ikke hans egen. Den jordiske retfærdighed udmønter, ifølge dommeren, alene den store Andens begær, hvilket korresponderer med en pervers kerne¹⁵ i kristendommens etik, som Lacan beskriver som: »la reconnaissance de la régence absolue du désir de l'Autre, ce *Que ta volonté soit faite*« (1973: 229). Som dommer handler Erik alene på ordre fra den store Anden – han lader så at sige Guds vilje ske. På denne måde viser Mettes resignerede afskedsord (»jeg forlader Eder uden Nag; thi I gjorde kun eders strenge Pligt« (145)), at Erik, som den perverse har for vane (Zupančič 2000: 58), har skjult sig bag loven og dermed den Andens begær.

Novellens indledende afsnit er kendetegnende for Erik Sørensen's retsforståelse gennem hele novellen: Som ofte bemærket er hans tale gennemvævet med bibelsteder, primært fra Det Gamle Testamente, tre direkte citater og seksten skjulte (Garde 2007: 136), der fungerer som hans etiske rettesnor i forhold til de konflikter, som han sættes i.¹⁶ Et eksempel herpå er episoden, hvor idet Morten Bruus i forbindelse med en konflikt omkring retten til et stykke land forsøger at bestikke Erik, hvorefter denne nedfælder følgende bibelsted i sin dagbog: »Du skalt ikke bøje den Fattiges Ret« (126). Den bibelske tekst foreskriver den rette beslutning; at skabe retfærdighed er at lade Guds »vilje ske«. I samme passage fremstiller Erik symptomatisk nok retfærdigheden som en »lige Vej« (ibid.), som dommeren skal følge – afgørelsen tager ikke udgangspunkt i rettens densidige aporier, men derimod i en tvivlløs sikkerhed i det transcendent. Samme sikkerhed kan findes i et af dommerens centrale udsagn, som tidligere citeret, efter Niels Bruus er forsvundet fra sin stilling som kusk hos Søren Quist: »Rigtig nok vil Bruusen [Morten] ved given Lejlighed sagtens se at revangere det; men vi har jo Lov og Ret i Landet, og Retten giver os Alle nok« (129). Erik taler ud fra en ubetinget sikkerhed på rettens retfærdighed og ufejlbarligt ligelige fordeling, som udtrykt i lacanianske termer vidner om hans ønske om, at loven er mangelløs, og at den symbolske orden er hel. Replikkens skæbnesvangert forvrængede ekko vil jeg vende tilbage til i næste afsnit.

I sekundærlitteraturen hævdes det, at Erik er bange for sit omdømme (Ljungberg 1989: 78) eller for at fremstå som inhabil (Garde 2007: 140), men mere interessant er det at se på hans virkelighedsopfattelse som års-

gen til hans fallit som dommer. Novellens ironi er, at det er Erik selv, der antyder den kritiske tilgang, som han ikke benytter sig af, idet han i novellens begyndelse skriver om, hvordan han ønsker at iagttage præstens datter, Mette Quist, før han begynder at bejle til hende, da »Skjønhed er bedragelig, og Dejlighed en forfængelig Ting« (124-125). I forbindelse med novellens eneste kvindelige figur erkender dommeren muligheden af et skel mellem fremtrædelse og væsen, for hvilken han i alle andre sammenhænge eftertrykkeligt lukker øjnene. Således konkluderer han alt for tidligt om udgravningen af den formodet dræbte kusk: »Snart var hele Liget udgravet – det var virkelig den Savnede« (135).¹⁷ Hvor den anklagede præst i begyndelsen hævder, at »Skinnet er imod mig«, mener Erik fra første øjeblik, at »Sagen var alt for åbenbar« (ibid.). Den perverse struktur kan siges at slå igennem på dette punkt, idet han ikke er i stand til at tvivle på rigtigheden af den virkelighed, som tilbydes ham. Som Simonsen påpeger, nærer Erik en ubetinget tillid til, »at Gud vil åbenbare retfærdigheden« (2008: 227). Han tvivler ikke på, at virkelighedens udmøntning er et udtryk for den store Andens vilje. »Hver Mands Dom kommer af Gud«, er ikke for ingenting den perverse dommers motto.

»... et Menneske, som haver Lyst til Rettergang« (perversion)

Allerede på novellens første side præsenteres Morten Bruus som en person med et særligt forhold til loven, hvilket fremgår af Erik Sørensens beskrivelse (124), som er citeret i dette afsnits overskrift. Mortens lyst til rettergang er ikke neurotikerens ønske om at blive dømt for at realisere en forudgående og ofte ubegrundet skyldfølelse (Freud 1969: 252-253) – et tema, som jeg vil vende tilbage til i næste afsnit. Han er heller ikke blot en djævelsk inkarnationen af ondskaben selv, »en Belials Mand« med Aalsøe-præstens ord,¹⁸ men en figur, hvis intrigere er tæt forbundet med loven. Der er, vil jeg hævde, tale om en version af Lacans begreb om perversion.

Overskriftens bemærkelsesværdige formulering optræder i forbindelse med, at Morten forsøger at bestikke Erik, før han skal dømme i en retssag, hvor Morten hævder at have krav på en fattig bondes jord; en scene, som oftest kun omtales flygtigt i fortolkningerne af »Præsten i Vejlbye«. Morten Bruus fører retssagen alene for processens egen skyld og forsøger gennem bestikkelse at presse Erik væk fra det, som han selv betegner som »Retfærdighedens lige Vej« (126). Scenen er dog central, idet den udpens-

ler den nydelse, eller man kunne sige den »Lyst til Rettergang«, hvormed Morten undergraver såvel ret som retfærdighed. Mortens optræden, som den skildres i Eriks optegnelser, reducerer retssagen til det rene teater. Morten er ikke kommet til retten med neurotikerens begær efter retssystemets anerkendelse, snarere tværtimod. På dommen, som falder ud til den anden parts fordel, reagerer Morten efter et øjeblikks ærgrelse med følgende ord: »Tillykke med Handelen, *Ole Andersen!* den Tørvepyt skal ikke gjøre mig fattig; de Ingvorstrupske Stude faae vel det Høe, de kunne æde« (127). Hverken Morten eller hans stude mangler noget: For at udtrykke det med formlen for den perverse fantasme $a\partial\delta$ (omtalt i sidste afsnit) så placerer Morten Bruus sig netop som den, der både har, hvad han har brug for, men også inkarnerer det, som det andet og spaltede subjekt (δ) begærer.¹⁹ Om end den retlige afgørelse falder ud til den fattige bonde Ole Andersens fordel, lykkes det for Morten at definere modparten som et manglende, kastreret subjekt (δ), der anerkender loven, ved at stille sig an som en, der er uberørt af lovens afgørelse. Rettens afgørelse udgør ingen knægtelse af det perverse subjekt, tværtimod, som det hedder hos den lacanianske psykoanalytiker Jean Clavreul: »Le pervers provoque et défié la loi« (1987: 166).

Morten appellerer til loven for at forkaste dens afgørelse som ligegyldig, hvilket understreges af hans særprægede opvisning i demonstrativ ukastrerethed: Morten »griinte saa lumskelig« ved domsafsigelsen, og hans exit fra retssalen er intet mindre end løssluppet triumferende: »Jeg hørte ham udenfor skoggre, og, medens han reed bort, slaae Skrald på Skrald med sin Pidsk, saa det gave Gjenlyd i Skoven« (ibid.). Retshandlingen, som skulle sætte skel mellem ret og uret, bliver i stedet til en farce. Mortens adfærd korresponderer med en anden måde at udlægge den perverses fornægtelse af moderens kastration: Idet den perverse fornægter kastrationen som mulighed (Freud 1975a: 384), bliver loven reduceret til en imaginær instans, hvor enhver straf som tildeles, afslører lovens arbitraritet.²⁰ Den perverse både fornægter og nyder loven, når han parasiterer på lovens afgørelse, som Slavoj Žižek udlægger det i *The Plague of Fantasies*: »A pervert fully acknowledges the obscene-*jouissant* underside of the Law, since he gains satisfaction from the very obscenity of the gesture of installing the rule of Law – that is, of ‘castration’« (2008: 47). Følger man denne logik, vender Morten sit nederlag til en obskøn triumf. Med denne adfærd viser Morten, at han på den ene side står uden for loven, på den anden side, at han alene forholder sig til loven som et redskab til egen nydelse. At lade sig kastrere bliver i sig selv en kilde til nydelse, idet den

positive lov sættes i værk for at føje det perverse individs begær, igen med Žižeks ord: »the object of his desire is the law itself« (ibid., 17). Heri kan man finde den virkelig interessante betydning af Erik Sørensen's beskrivelse af Morten Bruus: »Han er et Menneske, som haver Lyst til Rettergang; en stor Pranger og en stor Praler; jeg vil intet have med ham at skifte, undtagen naar jeg sidder for ham i Dommersædet« (124). Mortens lyst til rettergang kan – med en slibrig lignelse – siges at bero på samme logik, som når en masochist beder sin dominatrix straffe ham på det grusomste, hvorved straffen alene bliver en iscenesættelse af hans eget begær.²¹ Underkastelsen under loven bliver til teater, alene sat i scene for masochistens nydelse.

Det er gennem Mortens lyst ved loven, at hans rolle i novellens centrale retssag skal fortolkes. Med den første retsscene in mente er det muligt for det første, som netop demonstreret, at kvalificere den hverdagsproglige anvendelse af begrebet perversion²² og for det andet at fremvise Morten Bruus' parasitering af loven i den centrale retssag i sin fulde perverse udstrækning. Det, som i dobbelt forstand gør Mortens fremgangsmåde pervers, er, at han ikke bare finder nydelse ved retseksekveringen, men at han, på samme måde som vi har set det i forbindelse med Erik i sidste afsnit, identificerer sig med den store Andens blik (jf. Lacan 1966: 824-825). Hvor Erik i den første sag gennemskuer Mortens »Lyst til Rettergang«, er han ude af stand til at få øje på Mortens lystgevinst i sagen mod Søren Quist, netop fordi Morten – om end uforvarende – indtager en position i forhold til loven, som ligner Eriks til forveksling. Det er under påberåbelse af rettens retfærdighed og neutralitet, at Morten i den centrale retssag bliver i stand til at udvinde nydelse af retseksekveringen. På samme måde som Erik lader loven tale ud af egen mund, som tidligere vist, gør Morten sig i denne scene til retfærdighedens talerør – og dermed indtager Morten tilsyneladende samme position som Erik i forhold til den store Anden:

»Præst eller ikke Præst« raabte Bruusen, »der staaer skrevet: du skal ikke slaae ihjel! der staaer ogsaa skrevet: Øvrigheden bærer ikke Sværdet forgjæves. Vi har jo Lov og Ret i Landet; og en Morder kan ikke undgaae sin Straf, om han saa havde Stiftamtmanden til Svigersøn« (131)

Som det er blevet bemærket af såvel Simonsen (2008: 229) som Nielsen (2009: 141) fremstår replikken som et ordret ekko af Eriks egen forsikring

om, at »vi har jo Lov og Ret i Landet, og Retten giver os Alle nok« (129). Mortens perversion af loven finder sted, idet han på samme måde som Erik påberåber sig rettens mangelløshed og absolutte gyldighed, inklusiv dens transcendentale forsikring i form af de to bibelcitater, henholdsvis Moselovens femte bud og Paulus' Brev til Romerne 13,4. Samtidigt tilføjes rettens neutralitet et sadistisk twist, idet Erik får sin påkaldelse af ligheden for loven tilbage i sin mest smertefulde form, da Morten sætter dommerens upartiskhed på prøve: Eriks universelle retsprincipper bliver sendt tilbage i den mest ubehagelige partikulære eksemplificering, nemlig med Eriks kommende svigerfar som den mistænkte forbryder. I sit avisessay fra 1971 kalder David Nors Hansen Morten Bruus for »den dynamiske faktor som forandrer loven«, men beskrivelsen er ikke helt præcis, da intrigens virkningsfuldhed består i, at loven forbliver den samme, mens den omgivende virkelighed forandres. I kraft af Mortens skarpsindige intrige tilføjes der, med mottoets ord, »ond hensigt i en lovlig gerning«. Det bemærkelsesværdige ved Morten som lovbrøder er, at hans transgression foregår gennem loven som medium. Det er Eriks tro på, at retfærdighedens vej er lige, der åbner op for Mortens perversion af retten. Morten udnytter Eriks fornægtelse af den store Andens mangel til sin intrige, idet han tilsyneladende uskyldigt påkalder sig samme fuldstændighed.

Morten mimer retfærdighedens neutralitet ved selv at hævde, at han ikke handler på egne vegne, men derimod for sin næstes skyld: »'Det skylder jeg min Broder', svarte han: 'og jeg venter af vor lovlige Øvrighed, at den ikke nægter mig Rettens hjælp og Bistand.' – Saadan Opfordring var jeg nødt til at følge« (133). Gennem Mortens insistensen på rettens retfærdighed nødes Erik til handling, ikke længere efter Guds vilje, men derimod som instrument for en mere dennesidig iscenesætter.²³ Morten stiller sig an som det passive offer for et potentielt korrump retssystem – en passivitet, som sætter retten i arbejde, for at citere Baggens fine formulering: »det er jo det raffinerede ved hans hævn, at andre skal gøre arbejdet for ham« (1995: 244).

Tillader man en anakronistisk tolkning af tekstens ordlyd, så kan et fingerpeg om Mortens instrumentalisering af Erik findes i en af sidstnævntes replikker, der falder, idet Erik kommer for at inspicere præstens have: »Jeg nødes til paa Embeds Vegne, at gjøre denne Mands Begjæring fyldest« (133). Bag den konventionelle betydning af *Begjæring* som 'ønske, fordring' (*Ordbog over det danske Sprog*) er der en anden betydning, som klinger med, nemlig 'begær', som kunne ses som en indikator for Mortens nydelse ved scenen. Morten Bruus forener retskrav og personlig

tilfredsstillelse eller, for at udtrykke det i lacanianske termer, loven og begæret. I modsætning til neurotikerens, der oplever loven og begæret som modsætninger (Hyldgaard 1998: 123), gør den perverse sit bedste for at forene disse to. Med Jean Clavreuls formulering: »Le pervers échappe aux oppositions entre la loi et le désir en tenant de leur trouver un vecteur commun« (1987: 204). Ved at insistere på lovens fuldstændighed og virksomhed opnår Morten at tilfredsstille sin hævnøst for afvisningen fra præstens datter Mette: Loven udøves ikke for retfærdighedens skyld, men for den perverses lyst ved at sætte retten i værk under retfærdighedens dække.

Novellens to perverse skikkelser står i en prekær relation til hinanden: Morten er pervers på den måde, at loven, som vi har set i den første retscene, ikke sætter skel mellem ret og uret for ham, men alene er en kilde til lystgevinst. Morten sætter sig på en gang uden for loven og gør sig til dens instrument, idet han ligesom Erik stiller sig an som en, der alene ønsker at gøre sig til instrument for den store Anden, og herved kan han for alvor realisere sin hævn. Erik Sørensen går uvidende fra at tjene Gud som den store Anden til at tjene den anden i horisontal forstand, og i dette tilfælde den næste i sin mest ubehagelige skikkelse. Erik modtager diktat fra en ganske anden hånd end forventet, idet han uvidende kommer til at tjene Morten Bruus' nydelse – eller som Lacan formulerer det: »Le sadique occupe lui-même la place de l'objet, mais sans le savoir, au bénéfice d'un autre, pour la jouissance duquel il exerce son Action de pervers sadique« (Lacan 1973: 169). Det er ikke Guds vilje, men derimod Mortens »Lyst til Rettergang«, som Erik gør sig til redskab for: Denne rolle synes Erik uvidende at foregribe, når han erklærer, at han »intet [vil] have med ham at skifte, undtagen naar jeg sidder for ham i Dommersædet« (124). Erik ender nemlig med at sidde for ham – ikke som den, der afsiger dommen *over* Morten, men derimod som den, der afsiger dommen *for* Mortens *skyld*, som et redskab for hans begær.

»...et Menneske, som haver Lyst til Rettergang« (neurose)

Hvorfor påtager præsten Søren Quist sig skylden for det formodede mord på Niels Bruus? Man kunne polemisk spørge, om den uskyldigt dømte Søren Quist på sin egen måde også har »Lyst til Rettergang«? Også på dette sted bliver spørgsmålet om novellens subjektivitetsformer centralt. For at forstå Sørenes reaktioner på sagen er det nødvendigt at gøre en eks-

kurs over det 18. og 19. århundredes forestillinger om det ubevidstes funktionsmodi, som spiller en væsentlig rolle for hans falske bekendelse. På samme tid kan Søren Quists falske bekendelse efter min mening ikke fortolkes udtømmende ud fra den historiske kontekst, men må også fortolkes – ahistorisk – ud fra neurotikerens relation til den store Anden, hvis symptom er produktionen af ubevidst skyld (Salecl 1993: 19-20; Freud 1969: 252-253). Med dette afsnit ønsker jeg at argumentere for, at Søren Quist er i besiddelse af det, som psykoanalysen betegner som en neurotisk subjektstruktur. Neurosen beskriver Lacan på følgende vis: »la névrose est une question que l'être pose pour le sujet 'de là où il était avant que le sujet vînt au monde'« (Lacan 1966: 520). Neurotikerens er – populært sagt – et stort spørgsmålstegn, hvad hans egen væren og forhistorie angår. I modsætning til den perverse er neurotikerens altid i tvivl om sit eget formål i verden og dermed også om sit begærs beskaffenhed. Samtidigt har neurotikerens, som vi skal se, behov for den Anden til at svare på gåden om sig selv. Mit formål med dette afsnit er på den ene side at vise, hvordan forståelsen af »Præsten i Vejlbjerg« kan beriges gennem et kendskab til tekstens idehistoriske kontekst, på den anden side ønsker jeg at vise, hvordan en psykoanalytisk læsning kan levere en mere præcis analyse af tekstens indre logik end en historisk læsning. Neurosen vil jeg derfor vende tilbage til allersidst i dette.

Som tidligere sagt benægter Søren Quist i de første retsmøder at have slået Niels Bruus ihjel, men da flere af vidnerne kan beskrive hans nathue og grønne slåbrok, som er blevet set i haven, bliver han overbevist om sin skyld i mordet. Morgenen efter episoden lå hans slåbrok på gulvet og ikke på sin vante plads, og denne uregelmæssighed minder ham om hans tilbøjelighed til at gå i søvne (»Tre eller fire Gange tilforn i mit Liv er det vederfare mig, at jeg har været Søvnjænger« (141)). Søren Quist bekender derfor ikke, fordi han bevidst erkender sin skyld, men snarere fordi han pludselig indser, at han kan have foretaget handlinger, som han ikke kan gøre rede for. Bekendelsen tager derfor ikke udgangspunkt i Sørens bevidste viden, men i hans formodninger om en anden bevidsthed, som giver sig til kende i viljesløse tilstande af somnambulisme:

»Jeg er en stor Synder,« tog han til orde: »hvor stor – det veed Gud; jeg ved det ikke selv« – (...) »For Eder, tilforn min Ven, og nu min Dommer, skal jeg nu bekjende en Brøde, som jeg uden for al Tvivl har begaaet! men som jeg dog ikke er mig fuldkommen bevidst –« (140-141)

Søren Quists søvngængereri hører til blandt de passager af »Præsten i Vejlbjæ«», som oftest modtager en stedmoderlig behandling, idet den forbigås som et af trivallitteraturens teatertricks. Passagen er dog yderst interessant, idet den taler ind i det 19. århundredes diskurs om det ubevidste som en både bevidsthedsmæssig og retlig grænsetilstand. Sørenes tilfælde er tæt på idealtypisk for en af de mest omdiskuterede kriminologiske patologier omkring år 1800, nemlig spørgsmålet om utilregnelighed.²⁴ Sørenes beskrivelse af søvngængeriet opfylder størsteparten af de karakteristika, som litteraturforskeren Uffe Hansen optegner for det 18. århundredes forestilling om somnambulismens funktion og virkemåde (2002: 9-10). Sørenes tidligere erfaringer med søvngængereri kendetegnes for det første ved hypermnesi – han har en større tilgang til sit »erindringsforråd« end i vågentilstanden, idet han er i stand til at huske det bibelsted, som han om dagen ledte forgæves efter. Om hans åndsevner ved samme lejlighed er højnede, må stå hen i det uvisse, men han er i stand til i søvne at skrive en prædiken, som er »saa veludarbejdet som nogen« (142). Sluttelig mener Søren at have haft adgang til en erkendelse, som ikke er begrænset i tid og rum, idet han mener i »sin drømmende tilstand« (142) at have set den flygtede Niels Bruus ligge død i skoven, hvorefter han i sovende tilstand både hentede og begravede liget. I hans egen rekonstruktion lader Sørenes erkendelsesevner til at fremstå uden vågentilstandens begrænsninger, som datidens forestillinger om somnambulisme foreskriver. Blichers karakteristik af Sørenes tilstand er repræsentativ for samtidens interesse for søvngængeriet som udtryk for den anden bevidstheds ukendte drivkræfter.²⁵ Med romantikkens optagethed af sindets grænsetilstande begynder rationalismens forestilling om det autonome subjekts viljesfrihed at smuldre (Schmidt-Hannisa 1998: 63). Samtidigt træder den psykologiske kausalsammenhæng i stedet for en religiøs forklaring på ufrivillige handlinger som produkter af diabolisk indblanding. Psykens grænsefænomener anses som sjælelige sygdomstilstande i stedet for metafysiske fænomener (Greve 1998: 122). Med retshistorikeren Ylva Greves formulering kan det siges, at det 19. århundredes ivrige diskussion af tilregnelighedsbegrebet vidner om et skift i retlig interesse fra selve gerningen til gerningsmanden (ibid., 110). Det er individets bevæggrunde til forbrydelsen, som står i centrum, og hermed også hans mulighed for at redegøre for egne handlinger. Søren Quist kan derfor betragtes som en idealtipe for romantikkens forbryder, der drives til ugerning af skjulte, indre kræfter, som han kendes fra bl.a. den tyske romantiker E.T.A. Hoffmanns værker som for eksempel *Das Fräulein von Scuderi*.

Søren Quists figur kan derfor læses som konstrueret omkring et grundlæggende skisma: På den ene side fremstår Søren som en gudfrygtig lutheraner, der lægger sin skæbne i Guds hånd, på den anden side er han om nogen en litterær figur med et ubevidste, i det mindste hvis man skal tro hans egne udsagn. Søren Quist er, som jeg netop har vist, solidt placeret i »romantikkens antropologi« for at bruge Uffe Hansens udtryk (2002: 1). Samtidigt afbrydes den citerede passage, hvor Søren bekender sine ubevidste gerninger, af en formulering, som hidrører fra religiøse forestillinger om forbrydelsens transcendent begrundelse: »Han vil straffe mig her, at jeg hisset kan faa Naade og Salighed: ham være derfor Pris og Ære!« (141). Straffen bliver set som et udtryk for Guds vilje.²⁶ Den herskende straffetetik i den historiske samtid for novellens handling står side om side med romantikkens syn på forbryderens bevidsthedsliv: På den ene side forklarer Søren forbrydelsen som Guds vilje, på den anden side begrundet han sin handling med ubevidste drivkræfter, som han ikke har rationel kontrol over – en forestilling, der snarere hidrører fra Blichers egen samtid. Den historiske dobbeltkonstruktion må tages i betragtning i forhold til novellens fortolkning. Når Søren påstår ikke at vide, hvor stor en synder han er, skal udsagnet ikke blot læses i et teologisk perspektiv, men også i et psykologisk.

I lyset af den historiske kontekst er det muligt at gå et skridt længere i analysen af Sørenes bekendelse. Det interessante er, at Søren i sine forsøg på at forklare anklagen imod sig pludselig supplerer den teologiske forklaring med en psykologisk, som i novellens slutning afsløres som ligeså fejlagtig som førstnævnte. Hvor han i begyndelsen hævder, at anklagen mod ham er et metafysisk komplot, et »Værk af Djævelen og hans Engle« (135) og »Helvedes Blændeværk« (137), giver han en psykologisk forklaring på sagen efter at have hørt vidnernes udsagn. Efter præsten har bøjet sig under Guds uransagelighed,²⁷ dukker søvngængeriet op som forklaringsmodel. Søren anerkender netop ikke modsætningen mellem Guds »urandsagelige Villie« (137) og sin egen virkelighed. Hans accept af mordanklagen foregår ikke gennem troen alene, men gennem konstruktionen af en »naturlig« forklaring, hvorved han, som ovenfor beskrevet, betjener sig af det 18. og 19. århundredes kriminologiske paradigme. Som et svar på Guds tavshed introduceres den romantiske antropologi.

I sin analyse af »Præsten i Vejlbys« udlægger Jesper Langballe Sørenes søvngængerier som en teologisk metafor (»Som syndere er vi søvngængere i verden«, 2004: 280), hvilket jeg – såvel på grund af den historiske detaljerighed som søvngængeriets strukturelle betydning i novellen – vil

mene, er en utilfredsstillende fortolkning. På denne måde forklejner Langballe årsagen til indførelsen af dette genretypiske greb, for uden søvngængeriet er der i novellens logik, falsk eller ej, ingen bekendelse. Både den sammenhængende fortælling om hans liv, hvor han bekender fortidens synder, såvel til Erik som til Aalsøe-præsten, og hans angergivne tale på skafottet »om Vrede og dens skrækkelige Følger« (146) kan ikke tænkes uden introduktionen af det romantiske ubevidste. Formodningen om eksistensen af ubevidste drivkræfter gør det muligt for Søren at skabe en kohærent fortælling om sit hidtidige liv; han svarer på rettens interpellierende krav om sandhed med en fortælling, der skal redegøre for, hvorfor han endte, som han gjorde, hvorved hans skikkelse antager heroiske dimensioner (Simonsen 2008: 222-226). Hans stridbare adfærd fra barnsben over studieårene bliver til dele af en sammenhængende fortælling, der skal forklare drabet på Niels Bruus: At han som dreng slår en hund ihjel, bliver til et »Varsel for at jeg skulde forgribe mig paa Mennesker«, og den overhængende dødsstraf bliver fortolket som soning for et i ungdommen begået overfald på en student i Leipzig: »Allerede herfor havde jeg fortjent, hvad jeg nu saa sildigen maae lide« (141). Udtrykt med psykoanalysen udgør skylden et svar på Sørens neurotiske spørgsmål om hans egen plads i verden – den forklarer ham helt bogstaveligt, hvad han foretog sig, mens han ikke selv var ved bevidsthed. Først efter indførelsen af søvngængeriet som forklaringsmodel kan Søren Quist optræde som troens helt, der bøjer nakken under Guds vilje. Først herefter fremstår Søren som den »beredte, angergivne og fuldtoende Christen«, sådan som Aalsøe-præsten beskriver ham (146). Gennem ubevidsthedstilstanden får forbrydelsen en transcendent mening, idet den er blevet et skridt på vejen til at modtage Guds nåde. Som en anden tragediehelt hviler Søren Quists storhed på hans forblændelse, for denne ubevidsthedstilstand er Sørens egen opfindelse.

Indførelsen af det ubevidste som en så væsentlig narrativ drivkraft i novellens plot er særdeles interessant, dels fordi det i forhold til det overleverede historiske stof tydeligvis er Blichers egen tilføjelse, dels fordi det, som tidligere nævnt, citerer fra subjektivitetsforestillinger, der udelukkende stammer fra Blichers egen samtid. Der er dog en væsentlig afvigelse fra samtidens forståelse af det ubevidste: Hvor romantikkens antropologi oftest så det ubevidste som udtryk for en højere sandhed (Hansen 2002: 19), anvendes det i novellen som en instans med sandhedseffekt uden sandhed. Hvor den angrende elsker og utro ægtemand, som taler over sig i sin febersøvn i en af Blichers andre noveller, »Sildig Opvaag-

nen« fra 1828, bringer sandheden for en dag gennem sine ubevidsthedstilstande (Blicher 1991: 79-80), indsættes bekendelsen fra den anden bevidsthed i »Præsten i Vejlbys« som et falsum, der kompenserer for den manglende sammenhæng i Søren's verdensbillede. Det, som er rigtig interessant, er, at novellens konstruktion, udtrykt med Lacan, er baseret på en antagelse af, at det ubevidste fungerer som et *point de capiton*²⁸ – en tom signifiant, der ikke i sig selv refererer til et håndgribeligt fænomen, men som i stedet samler de andre signifikationer i en meningssgivende struktur (Lacan noterer det $S_1 \rightarrow S_2$). Det ubevidste som *point de capiton* (eller mestersignifiant) indstifter en mening, som ellers ville være fraværende: Det romantiske ubevidste tjener en strukturel funktion i novellen, idet Søren's ubevidste kun som konstruktion fungerer som sandhedens kilde. Som *point de capiton* holder det ubevidste sammen på en ellers uforståelig virkelighed. I novellen er det ubevidste derfor ikke sandheden om subjektet, men snarere en teksteffekt. På denne måde kan man argumentere for, at teksten kan siges at forudgribe det, som man kunne kalde henholdsvis en hermeneutisk forståelse af det ubevidste og en formalistisk (se her til bl.a. Rösing 2005: 99-100). Hvor en hermeneutisk forståelse af det ubevidste, sådan som man kan finde det i Baggesens anvendelse af begrebet, identificerer det ubevidste med den menneskelige subjektivitets uudgrundelige dyb, fyldt med drifter og aggressioner, kan man med en lacaniansk og formalistisk tilgang i stedet interessere sig for, hvilken strukturel funktion forestillingen om det ubevidste indtager i fiktionens rum. Idet det ubevidste som i den romantiske kulturkode optræder som en del af det tegnreservoir, som Søren (som en historisk spaltet figur) kan betjene sig af for at skabe mening, befinder det ubevidste sig i novellen på signifikanternes niveau. Det ubevidste tjener her som en overfladeeffekt, idet dets funktion i novellen kan siges at være et produkt af romantikkens forestillinger om det ubevidste.

Søren's falske tilståelse handler om at producere sandheden som en sammenhængende mesterdiskurs, som det fremgår af en af Eriks prægnante udtalelser: »Præstens Udsagn fra først til sidst, hans ganske Adfærd bærer Sandhedens Præg, ja for dens Skyld opgiver han villig sit Liv« (143). Det, som støtter Søren's sandhed, er i virkeligheden en fiktion, en *point de capiton*, men den genskaber konsistensen i hans verdensbillede. Når Søren påtager sig skylden for et mord, som han ikke har begået, dækker han med forestillingen om sin ubevidst pådragne skyld over, at »hver mands dom« ikke »kommer af Herren«. Gennem sin falske bekendelse om den somnambule tilstand redder Søren så at sige såvel Guds almagt

som retssystemets retfærdighed, som allerede Baggesen påpeger: »Han kan se sin straf som retfærdig for en skyld, han har pådraget sig – om end kun ubevidst. Han har reddet sin tro på en ordnet verden og dermed sin tro på Gud« (Baggesen 1995: 250). Udtrykt med lacanianske termer ofrer Søren sit liv for at opretholde den store Andens konsistens. Når Søren påtager sig skylden for et mord, han ikke har begået, kan det læses som et eksempel på det neurotiske subjekts relation til den store Anden. Neurotikerens ansvarsfølelse over for den store Anden beskriver Renata Salecl på følgende vis:

(...) the subject takes the guilt upon himself to save the entire symbolic order from the knowledge of its consistency and powerlessness. The guilt conceals the fact that the Big Other exists only to the extent that the subject presupposes the Other as an ideal order – a system, a logic or discourse which assures the meaning and consistency of the subject's action (1993: 19-20)²⁹

Sørens skyldfølelse over sine påstået ubevidste handlinger redder Gud som den store Anden fra magtesløsheden. En strategi, som med Lacan kan betegnes som neurotisk, idet Søren gennem forestillingen om et ubevidste, der kan forklare den uforståelige hændelse, som han føler skyld over, bliver i stand til at fortrænge den store Andens, i dette tilfælde Guds, mangel og dermed fastholde et meningsfyldt verdensbillede. Hvor Erik som indehaver af en pervers struktur gjorde sig selv til instrument for den store Anden for at redde dennes helhed, forsøger Søren derimod at redde den store Andens helhed ved at ofre sit liv for dens konsistens.³⁰ På denne måde bekræfter Sørens falske bekendelse af den ubevidste skyld den store Andens eksistens. Derfor har Søren på sin egen måde »Lyst til Rettergang«, idet han med sin falske bekendelse underkaster sig Loven for at garantere Guds og retssystemets beståen. Hvor ondskabens rænkespil ikke kan gennemskues, skaber den falske bekendelse konsistens i Sørens forestillingsverden, hvorved manglen i den store Anden bliver udfyldt.

Hvad er dog et Menneske...?

Med »Præsten i Vejlbys« ender »Retfærdighedens lige Vej« (126) i en apori, i vejløsheden. Blichers novelle synes ikke at levere positive forskrifter for, hvordan den verdslige retfærdighed kan føres ud i livet. Kun som

fravær og antydninger synes teksten at aftegne en anden mulighed i Sørens sjælesørger, præsten i Aalsøes refleksioner over den ulykkelige sag. Novellens første del, som udgøres af Eriks dagbog, ophører kort før Sørens henrettelse, og både hændelserne omkring henrettelsen og forbrydelsens efterspil enogtyve år efter bliver fortalt i to optegnelser, nedskrevet af Aalsøe-præsten. Efter den hjemvendte Niels Bruus har bekendt forbrydelsens egentlige sammenhæng til den målløse Aalsøe-præst, nedskriver denne i sin anden optegnelse det for novellen så centrale udsagn:

Hvad er dog et Menneske, at det tør opkaste sig til Bloddommer over sin Lige? Hvo tør dog sige til sin Broder, Du est skyldig at døe? Kun Gud hører Hævnen til; kun den, som giver Livet, tør alene give Døden. Han lønne Dig nu ogsaa hisset for den bittre Martyr-død, Du her maatte lide, med det evige Livs uendelige Glæde! (150)

Der er to læsninger af passagen, som umiddelbart byder sig til: Den ene kan man kalde for den religiøst-konservative læsning, som kan findes hos Langballe, der læser den som et udtryk for, at den jordiske retfærdighed altid vil stå i modsætning til den guddommelige retfærdighed, hvorefter Langballe salvelsesfuldt afskriver den verdslige ret som »Helvedes Blændeværk« (2004: 282) med ordene »Guds dom alene [kan] bryde staven over mennesket« (ibid., 286). Langballes læsning afviser muligheden for en dennesidig retfærdighed overhovedet med udgangspunkt i novellen, hvilket ud fra såvel en retlig som en sekulær betragtning må betegnes som yderst problematisk. En mere filosofisk, sekulariseret version heraf kan findes hos Nielsen, som efter kierkegaardsk forbillede³¹ betragter »Præsten i Vejlbys« som et »vidnesbyrd om urettens vilkår og opbyggelighed« (2009: 146). Den anden læsning kan betegnes som den humanistiske læsning, der læser teksten som en kritik af retssystemet i almindelighed og et indlæg mod dødsstraf i særdeleshed. Simonsen fremhæver, at novellen historisk set har tjent som et indlæg mod dødsstraf (2008: 221), hvilket understøttes af, at Aalsøe-præstens formuleringer næsten ordret korresponderer med Blichers egen Beccaria-inspirerede kritik af dødsstraffen i skriftet »Om Dødsstraffe« (1983: 266). En variant, der kombinerer det humanistiske og det religiøse, kan man finde hos Baggesen, der opfatter retsafgørelsen som grundlæggende umulig og derfor falder tilbage på den religiøst indfarvede tilgivelse som eneste mulighed.³²

Som så mange andre litterære tekster, der behandler retlige problematikker, fremsætter »Præsten i Vejlbys« ingen enkle løsninger, endsiget et

nævneværdigt håb for retssystemets retfærdighed. Dog vil jeg vove et forsøg på en mere affirmativ læsning af den ovenciterede passage ved for et øjeblik at sætte parentes om det kristne tankegods og i stedet se på, hvordan Aalsøe-præstens spørgsmål kan beskrives som subjektstruktur. Spørgsmålet »Hvad er dog et Menneske...?« retter netop sin kritik mod dommerens position. Ud fra en lacaniansk optik kan dette udsagn læses som en kritik af Eriks perversion af loven. Hvor Erik, som behandlet i kapitlets første afsnit, mente at kunne gøre sig til instrument for Guds retfærdighed, artikulerer Aalsøe-præstens åbne spørgsmål en refleksion over, hvad det vil sige at være retsudøvende. Med Aalsøe-præstens spørgsmål åbner sig et skel mellem subjektet og dets symbolske mandat, mellem »Mennesket« og »Bloddommeren« (150). Når der opstår tvivl omkring dommerens transcendent mandat, bliver han for alvor et subjekt. I lacanianske termer kan vi betegne denne spaltning som en hysterisering³³ og dermed en subjektivering af dommerens position, idet Aalsøe-præstens spørgsmål korresponderer med hysterikerens fundamentale spørgsmål: Hvem er jeg for den Anden? Med hvilken ret indtager jeg mit symbolske mandat? Hvad vil den Anden mig? På den måde står manglen på sikkerhed på det symbolske mandat i lodret modsætning til den perverse sikkerhed på den Andens begær.

Aalsøe-præstens udsagn står således i skarp modsætning til det, man kan betegne som Eriks Sørensens retsfilosofi, som den skitseres i novelens første optegnelse, idet præsten hævder, at »kun Gud hører Hævnen til« (150). Her er jeg enig med Baggesen (1995: 252) og Simonsen (2008: 227), der begge påpeger, at denne formulering indfører et absolut skel mellem Guds og menneskenes retfærdighed. Aalsøe-præstens formulering kan derfor læses som en kritik af Eriks perverse position, der ved at mene, at »hver Mands Dom kommer af Herren«, gør sig til redskab for den guddommelige hævn (124). Hvor den perverse ifølge Lacan kan sige »Que ta volonté soi faite« (1973: 229), er denne mulighed ikke åben for hysterikeren. Det er ikke muligt for hysterikeren at tro sig udvalgt til at udmønte Guds retfærdighed umiddelbart i det jordiske. Den Andens begær fungerer ikke som et påbud til udførelse, som vi har set i Eriks tilfælde, men derimod bliver den Andens begær en gåde, som subjektet er stillet overfor. Hysterikerens spørgsmål til sin egen plads i den symbolske orden er symmetrisk med spørgsmålet om, hvad den Anden vil hende eller ham.³⁴ Samme spørgsmål kunne Erik med fordel have stillet såvel den transcendent Anden som den dennesidige, idet han i første tilfælde kunne have reflekteret over, om den dom, »som baade Gud og Kongen har

afsagt« (138), var retfærdig. I det andet tilfælde kunne han have spurgt, hvilken form for retfærdighed det var, som den dennesidige anden i Morten Bruus' skikkelse dikterede ham at udøve.

Dette grundlæggende problem i Eriks retsopfattelse kan i lacanianske termer beskrives som hans tro på, at den store Anden er hel og mangelløs, som det fremgår af hans overbevisning om, at »vi har jo Lov og Ret i Landet, og Retten giver os Alle nok« (129). Retssystemets fallit i »Præsten i Vejlbys« udspringer af Eriks tro på en transcendentel garant for retfærdigheden. Udtrykt i psykoanalysens termer skal Lacans kendte sentens om, at der ikke findes nogen Anden for den Anden (»Il n'y a pas d'Autre de l'Autre« (1966: 813)) ikke læses som retfærdighedens fallit, men derimod dens egentlige begyndelse.³⁵ Retfærdigheden tager sin begyndelse i den positive mangel på en transcendentel garant. En retfærdig dom opstår ud af erkendelsen af, at retten ikke altid er retfærdig, at den ikke per automatik »giver os alle nok«.

Udtrykt på en anden måde tager den hysteriske dommer kastrationen, som den perverse forsøgte at fornægte, på sig som et eksistentielt grundvilkår. Dermed bliver dommerens kastration til en positiv mulighed, der kan stå i modsætning til den perverses position som den Andens lydige instrument. Benjamin Cardozo, som jeg tidligere har citeret, beskriver den moderne dommer på en måde, der med psykoanalysen netop kan betegnes som en kastreret position: »We grope and feel our way. What we hand down in our judgments is a hypothesis. It is no longer a divine command« (1931: 17). I den manglende sikkerhed kan åbningen mod en egentlig retfærdighed findes.

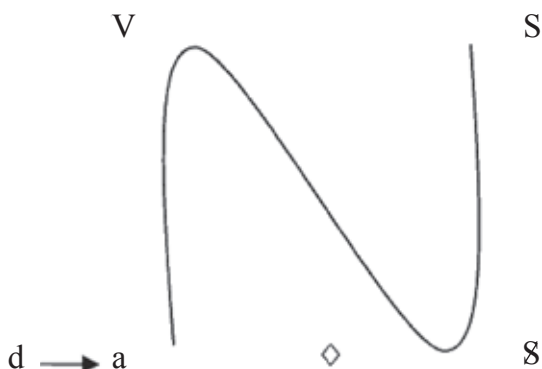
Alt dette står ikke udtrykkeligt skrevet i »Præsten i Vejlbys«, men hvis man skal lokalisere et modbillede til retssystemets fallit i Blichers novelle kunne det meget vel tage sin begyndelse i den klare modsætning mellem Aalsøe-præstens refleksioner og Eriks retsopfattelse. Novellens klareste retskritiske potentiale kommer til syne i den parallelle konstruktion af Erik Sørensen og Morten Bruus, som afslutningsvis skal rekapituleres.

Matem-atisk efterspil

Beskriver man Erik Sørensen og Morten Bruus' relation i lacanianske termer, er det muligt at pege på årsagen til den ellers så uforklarlige spejlingsrelation mellem de to. Den foruroligende lighed mellem dem kan belyses gennem de to gensidigt afhængige versioner af Lacans begreb om

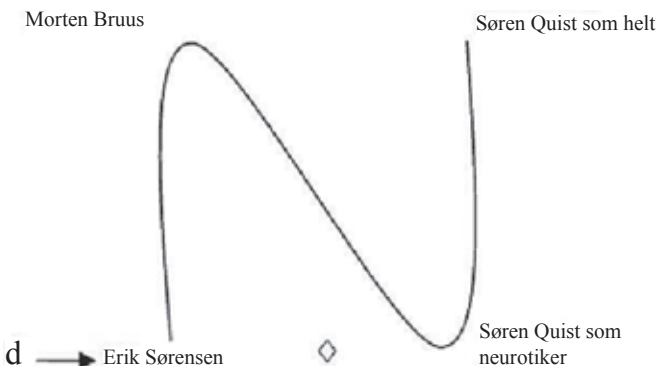
perversionen, som jeg har vist i de foregående afsnit. Afslutningsvis vil jeg her forsøge at beskrive, hvordan denne gensidige afhængighed fungerer som novellens skjulte motor. Det er min påstand, at psykoanalysen kan bidrage til at blottlægge novellens indre dynamik. Her vil jeg tage udgangspunkt i Lacans skrift »Kant avec Sade« fra 1962, hvor Lacan grafisk illustrerer, hvordan perversionsbegrebets manifeste og skjulte side er gensidigt afhængige i den forstand, at den skjulte side fortæller sandheden om den manifeste. Dette forhold illustreres gennem omvendningen af et af Lacans tidlige skemaer, skema L (Lacan 1966: 724), hvis notationer – eller med Lacans eget begreb *matemes* – defineres i den efterfølgende udlægning. Plottets struktur i »Præsten i Vejlbys« korresponderer med den særlige måde, hvorpå novellens figurer organiserer deres begær, og en grafisk fremstilling kan derfor illustrere denne særlige opstilling af figureres indbyrdes forhold.

Skemaets³⁶ øvre og nedre niveau korresponderer med de to anvendte versioner af perversionsbegrebet: På det manifeste plan fornægter den perverse lovens gyldighed og følger tilsyneladende kun sit eget begær, mens han på samme tid på det skjulte plan fornægter den store Andens mangel ved at gøre sig selv til instrument for dennes begær.³⁷ Til forskel fra min udlægning, hvor det er meningsfuldt at læse de to versioner som to forskellige personer, er de hos Lacan forenet i en og samme subjekt; versionerne er ikke hinandens modsætninger, men den skjulte side er derimod betingelsen for den manifeste. Den øverste linje, der for sig selv læses $V \rightarrow S$, illustrerer persionens manifeste side: Her finder vi den klassiske forestilling om den perverse, hvis emblematiske inkarnation er Marquis de Sades libertinske sadist, der piner sit offer. V repræsenterer sadistens »Volonté de jouir«, hans vilje til nydelse, som offeret udsættes for. I Sades

univers er ofret oftest unge kvinder, hvis skønhed øges i takt med de obscøne pinsler, som de underkastes, jævnfør Sades *Justine, ou le malheur de la vertu*. Det skønne offer repræsenteres derfor af S, som står for det hele subjekts værensfylde, men som – ligesom den perverse – har en skjult side, nemlig det spaltede subjekts grundlæggende mangel ($\$$). På skemaets nederste linje genfinder vi fantasmets formel: For at undkomme subjektets grundlæggende spaltning gennem kastrationen gør det perverse subjekt sig til objekt og redskab for den store Andens begær, som markeres af $d \rightarrow$ for »désir«. Den perverse identificerer sig med objekt lille a , hvorved subjektets spaltning overføres på det forpinte offer. På samme måde som den perverses objekt karakter (a) er 'sandheden' om hans vilje til nydelse (V), er det spaltede subjekt ($\$$) sandheden om offerets værensfylde (S). Sadisten følger kun tilsyneladende sit eget begærs lov, men gør sig i virkeligheden til instrument for den store Andens begær, mens det lidende offers skønhed i virkeligheden er et produkt af dets neurotiske spaltning. Perversionen har det, man kan kalde for en libertinsk side, hvor den symbolske lovs gyldighed tilsyneladende ikke anerkendes, som samtidigt i skema L understøttes af en autoritær side, hvor den Andens begær følges viljesløst. Som Carsten Bagge Laustsen udtrykker det i en analyse af Adolf Eichmanns »væren i verden«, er den perverse på en gang herre og slave (2002: 130); den forener lovløsheden med den absolutte lovløshed. Perversionens variationer er ifølge Lacan aspekter af den samme person, men i »Præsten i Vejlbøye« kan variationerne findes inkarneret i to forskellige skikkelser.

Overfører vi denne logik til »Præsten i Vejlbøye«, kan vi indsætte novelens subjekter i skemaet på følgende vis:

På skemaets øverste linje, den manifeste side, finder vi Morten Bruus på pladsen for den perverses vilje til nydelse, som i novellen kan findes i Mortens skæbnesvangert dobbelttydige »Lyst til Rettergang«. Ved at dreje den retlige afgørelse til sin egen fordel gør Morten sit begær efter hævn til lovens egentlige mening. Mortens vilje til nydelse (V) overføres gennem hans sindrige komplot på den intetanende Søren Quist, som befinder sig på det hele subjekts plads (S). Søren er om nogen novellens inkarnation af det skønne, lidende offer – en Jesus-skikkelse, som det fremgår af det første forhør (136). Idet dommen eksekveres på et falsk grundlag, antager præstens angrende skikkelse heroiske dimensioner. På denne måde skaber dommen værensfylde; i lyset af straffen skaber hans fortidige overtrædelser en sammenhængende fortælling om hans liv. Som den skjulte side bag denne værensfylde finder vi Søren Quist som neurotiker, det spaltede subjekt per se (8). Som vist i analysen er det netop Søren overbevisning om hans egne ubevidste drivkræfter, der får ham til at acceptere sin skæbne. Søren grundlæggende spaltning er det, der fører ham til skafottet som et troende og angergivent menneske. Den skjulte sandhed om den heroiske Søren Quist er det spaltede subjekt for det ubevidste. Som den perverses skjulte sandhed, der understøtter Mortens vilje til nydelse, finder vi Erik Sørensen på objekt lille *a*'s plads. Erik arbejder, som jeg mener at have vist eftertrykkeligt i analysen, på at gøre sig til redskab for den store Andens begær (d): »Hver Mands Dom kommer af Herren« (124), og Erik er – tilsyneladende – det ydmyge redskab for udførelsen af Herrens dom.

Som tandem inkarnerer Morten Bruus og Erik Sørensen hver deres version af Lacans begreb om perversionen: Den manifeste, libertinske side korresponderer med Morten Bruus' »Lyst til Rettergang«, mens den skjulte, autoritære side inkarneres af Erik Sørensen som instrument for den store Andens begær. Hvor Erik tror sig i stand til at repræsentere lovens absolutte retfærdighed og således mener, at han tjener den store Andens jouissance, repræsenterer Morten, når han påberåber sig rettens retfærdighed, alene sin egen vilje til nydelse. Sagt på en anden måde er Morten i direkte kontakt med lovens obskøne underside, idet loven alene sættes i værk for hans nydelses skyld. Sandheden om Mortens perverse forhold til loven er, at det alene bliver muliggjort af Eriks lige så perverse forhold til loven: Eriks tro på rettens absolutte gyldighed er forudsætningen for, at Morten kan bedrive sit rænkespil.

Novellen foretager så at sige en dennesidig kortslutning af det transcendente diktat: Erik udfører ikke Guds, men snarere en dennesidig andens

vilje. Mens Erik tror, at han er redskab for Guds dom, er det snarere Morten Bruus' »Lyst til Rettergang«, som han udfører. Lacans skema L, vil jeg hævde med denne artikel, kan illustrere den motor, som driver novellens begærsrelationer. Fortolkningen af den Andens begær, der i skemaet noteres som d, er det, som sætter novellens plot i bevægelse, idet Erik mistolker Mortens begær som den store Andens begær. I sit forsøg på at udøve retfærdighed udøver han i stedet Mortens ønske om hævn over Erik. Erik »sitter for ham i Dommersædet« som et redskab for udførelsen af Mortens begær. Lovens mund er ikke længere Guds, men urettens redskab. Den libertinske perverses vilje-til-nydelse indtager pladsen for den store Andens begær, som den autoritære perverse udfører. Resultatet af denne bevægelse er, at den neurotiske spaltning, som både Morten og Erik fornægter, i stedet ender hos novellens tredje centrale figur, nemlig Søren Quist, som jeg har forsøgt at vise. På baggrund af spaltningen kan Søren Quist fremstå som det skønne offer. Figurens gennemløb korreponderer på denne måde med plottets struktur.

Det interessante ved novellens dynamik er, at den obscønt-nydende figur udøver sin indflydelse gennem den autoritære lovlydige skikkelse ved at gentage dennes position. Det, som får Erik til at handle på Mortens diktat, er, at de netop spejler sig i hinanden, hvilket kan ses i det skæbnsvangre ekko mellem Eriks og Mortens centrale replikker. Erik fornægter manglen, idet han mener, at »hver Mands Dom« er resultatet af et diktat fra Gud, og at retten uden undtagelse »giver os Alle nok« (129), hvorved rettens retfærdighed postuleres som mangelløs. Overbevisningen om den store Andens mangelløshed får et obscønt ekko i Mortens før citerede påkaldelse af de samme retsprincipper, der alene har hans egen nydelse, i form af gennemførelsen af hans vendetta, for øje. Denne gestus hviler for begges vedkommende på en identifikation med den store Anden: Hvor Erik som »Dommer over dette Folk« sætter sig på linje med Gud som »den store Verdens Dommer« (124), identificerer Morten sig på lignende vis med Eriks lovtro position, når han som et ekko af Erik påberåber sig lovens fuldstændighed (131). Morten indtager den samme position som Erik som en forvrænget gentagelse af hans identifikation med den store Anden, hvorved han udnytter dennes tro på retssystemet som en kilde til nydelse. Påberåbelsen af retfærdigheden falder sammen med retfærdighedens negation.

Derfor skal »Præsten i Vejlbys« ikke læses som en opgivelse af den dennesidige rets mulighed som sådan, men snarere som en raffineret kritik af den perverses forhold til loven. Lovens perversion er i tidligere fortolkninger af novellen kun blevet placeret hos Morten Bruus, som vi har

set det hos Baggesen (1995: 252), men Mortens nydende pervertering af loven dækker over, at Erik Sørensens autoritære forhold til loven i forvejen er perverst. Det er alene på grund af Eriks autoritære omgang med loven, at Mortens perversion af loven overhovedet bliver mulig. Psykoanalysen kan derfor påvise, at perversionen af loven befinder sig et ganske andet sted, end man umiddelbart skulle tro, for at udtrykke det med psykoanalytikerens Jacques-Alain Millers krasse postulat: »The criminal pervert is not the opposite of the righteous judge, the righteous judge is the worst criminal« (1996: 319).

Litteratur

- Baggesen, Søren (1995): *Den blicherske novelle*. (1965) Odense: Odense Universitetsforlag.
- Blicher, Steen Steensen (1982): »Præsten i Vejlbye«. in: *Udvalgte Værker 1*, København: Gyldendal, s. 268-295.
- Blicher, Steen Steensen (1983): »Om Dødsstraffe«. in: *Udvalgte værker 4*. København: Gyldendal, s. 264-268.
- Blicher, Steen Steensen (1991): »Sildig opvågner«. in: *Noveller*. København: Borgen, s. 69-89.
- Cardozo, Benjamin N. (1931): *Law and Literature and Other Essays and Addresses*. New York: Harcourt, Brace and Co., s. 3-40.
- Clavreul, Jean (1987): *Le Désir et la loi*. Paris: Éditions Denoël.
- Dean, Jodi (2004): »Žižek on Law«. in: *Law and Critique*, Årg. 15, s. 1-24.
- Derrida, Jacques (1996): *Gesetzeskraft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.
- Evans, Dylan (1996): *An Introductory Dictionary of Lacanian Psychoanalysis*. London: Routledge.
- Fink, Bruce (1997): *A Clinical Introduction to Lacanian Psychoanalysis – Theory and Technique*. Cambridge: Harvard University Press.
- Foucault, Michel (2002): *Overvågning og straf. Fængslets fødsel*. København: Samlerens Bogklub.
- Freud, Sigmund (1969): »Einige Charaktertypen aus der psychoanalytischen Arbeit«. (1916) in: *Studienausgabe X – Bildende Kunst und Literatur*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, s. 229-252.
- Freud, Sigmund (1975a): »Fetischismus« (1927). in: *Studienausgabe III – Psychologie des Unbewußten*. Frankfurt am Main: S. Fischer Verlag, s. 379-388.

- Garde, Peter (2007): »Blicher og den inhabile dommer« in: *Dommerens litteraturhistorie*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, s. 130-145.
- Greve, Ylva (1998): »Die Unzurechnungsfähigkeit in der 'Criminalpsychologie' des 19. Jahrhunderts« in: Niehaus, Michael; Schmidt-Hannisa, Hans-Walter: *Unzurechnungsfähigkeiten – Diskursivierungen unfreier Bewusstseinszustände seit dem 18. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, s. 107-132.
- Hansen, David Nors (1971): »Verdensordenens sammenbrud«. in: *Kristeligt Dagblad*, 18.8.1971.
- Hansen, Uffe (2002): »'Det ubevidste': et brugbart kriterium for afgrænsningen af romantikken?« in: *Litteraturkritik & Romantikstudiers Skriftrække*. Århus.
- Hyltdgaard, Kirsten (1997): *Fantasien til afmagten – syv kapitler om Lacan og filosofien*. København: Museum Tusulanum.
- Hyltdgaard, Kirsten (2003): *Det utidige subjekt, Lacan, Freud, Heidegger, Sartre, Badiou, Žižek m.fl.* Frederiksberg: Roskilde Universitetsforlag
- Kiesow, Rainer Maria (2004): *Das Alphabet des Rechts*. Frankfurt am Main: Fischer Taschenbuch Verlag.
- Lacan, Jacques (1966): *Écrits*. Paris: Éditions du Seuil.
- Lacan, Jacques (1973): *Les quatre concepts fondamentaux de la psychanalyse*. Paris: Éditions du Seuil.
- Langballe, Jesper (2004): »En Criminalhistorie 'Præsten i Vejlbøye'«. in: *Anlangendes et menneske. Blichers forfatterskab – selvopgør og tidsopgør*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Laustsen, Carsten Bagge (2002): »Bøddel og offer – En diskussion af Adolf Eichmanns væren i verden«. in: Carsten Bagge Laustsen & Jacob Dahl Rendtorff (red.): *Ondskabens banalitet. Om Hannah Arendts »Eichmann i Jerusalem«*. København: Museum Tusulanum, s. 125-154.
- Ljungberg, Henrik (1989): *Dødens fortællere – om Blichers bedste noveller*. København: Gyldendal.
- Miller, Jacques-Alain (1996): »On Perversion«. in: Feldstein, Richard; Fink, Bruce; Jaanus, Maire (red.): *Reading Seminars I and II Lacan's Return to Freud*. Albany: State University of New York Press, s. 306-322.
- Montesquieu (1973): *De l'Esprit des Lois – Tome I. [1749]* Paris: Éditions Garnier Frères.
- Nielsen, Henrik Skov (2009): »At give ret, ret at give«. in: *Passage*, nr. 61.
- Nørvig, Johannes (1943): *Steen Steensen Blicher – hans liv og værker*. København: Ejnar Munksgaard.

- Poulsen, Henrik G. (1970): *En Criminalhistorie. Blicher og Præsten i Vejlbys. Et essay*. København: Hasselbalch.
- Rothenberg, Molly Anne; Foster, Dennis (2003): »Introduction« in: Rothenberg, Molly Anne; Foster, Dennis; Žižek, Slavoj. *Perversion and the Social Relation*. Durham: Duke University Press.
- Rösing, Lilian Munk (2005): »Psykoanalyse – Lacans formalisering af Freud« in: Esmark, Anders; Bagge Laustsen, Carsten; Åkerstrøm Andersen, Niels (red.) *Poststrukturalistiske analysestrategier*. København: Roskilde Universitetsforlag, s. 97-125.
- Salecl, Renata (1993): »Crime as a Mode of Subjectivization: Lacan and the Law« in: *Law and Critique*, årg. IV, nr. 1, s. 3-20.
- Schmidt-Hannisa, Hans-Walter (1998): »Das eiserne Szepter des Schlafes – Über die Unzurechnungsfähigkeit von Schlaftrunkenen, Nachtwandlern und Träumern im 18. Jahrhundert« in: Niehaus, Michael; Schmidt-Hannisa, Hans-Walter: *Unzurechnungsfähigkeiten – Diskursivierungen unfreier Bewusstseinszustände seit dem 18. Jahrhundert*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag, s. 57-83.
- Segebrecht, Wulf (1967): »E.T.A. Hoffmanns Auffassung vom Richteramt und vom Dichterberuf. Mit unbekanntem Zeugnissen aus Hoffmanns juristischer Tätigkeit« in: *Jahrbuch der deutschen Schillergesellschaft*, 11. årgang: Stuttgart, s. 62-138.
- Simonsen, Karen-Margrethe (2008): »Humanismens grænser: om justitsmordets diskursive logik i Steen Steensen Blichers 'Præsten i Vejlbys'« in: Ziliacus, Clas (red.): *Grænser i nordisk litteratur: IASS XXXVI 2006 VOL I*. Åbo: Åbo Akademis förlag, s. 220-230.
- Spang-Thomsen, Erik (1990): »En kriminalhistorie i en 'Criminalhistorie' Hvem myrdede mistænksomhedens muse?« in: *Dansk Udsyn*, 70. årgang, s. 52-58.
- Zupančič, Alenka (2000): *The Ethics of the Real – Kant and Lacan*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (1989): *The Sublime Object of Ideology*. London: Verso.
- Žižek, Slavoj (1998a): »Fra begæret til driften – eller hvorfor Lacan ikke er lacanianer« in: *Kritik*, nr. 131, s. 33-46.
- Žižek, Slavoj (1998b): »Four Discourses, Four Subjects« in: Žižek, Slavoj (red.): *Cogito and the Unconscious*. Durham: Duke University Press, s. 74-113.
- Žižek, Slavoj (1999): »The Matrix, or, the Two Sides of Perversion« in: <http://www.lacan.com/zizek-matrix.htm>
- Žižek, Slavoj (2002a): *Om Troen*. Frederiksberg: Forlaget Anis.

- Žižek, Slavoj (2002b): *Was Sie immer schon über Lacan wissen wollten und Hitchcock nie zu fragen wagten*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Žižek, Slavoj (2003): *The Puppet and the Dwarf – The Perverse Core of Christianity*. Cambridge: The MIT Press.
- Žižek, Slavoj (2005): *Metastasis of Enjoyment – Six Essays on Women and Causality*. [1994] London: Verso.
- Žižek, Slavoj (2006): *How to read Lacan*. London: Granta.
- Žižek, Slavoj (2008): *Plague of Fantasies* [1997]. London: Verso.

Noter

1. Min læsning af »Præsten i Vejlbjerg« er et omskrevet kapitel af min magisterkonferensafhandling med titlen *Perversion fantasme begær – lacanianske interventioner mellem ret og litteratur* (2010), hvor jeg har forsøgt at skabe en ny tilgang til udforskningen af retstematikker i litteraturen ved at pøse tilgange fra det internationale forskningsfelt *Law and Literature* med den franske psykoanalytiker Jacques Lacans subjektivitetsteorier for at undersøge forholdet mellem ret og subjektivitet i litterære værker. Udover Blicher analyserer jeg to andre tidlige kriminalnoveller fra det 19. århundrede, nemlig Anette von Droste-Hülshoffs »Die Judenbuche« (1842) og Edgar Allan Poes »Imp of the Perverse« (1845).
2. Alle sidehenvisninger i parentes uden anden angivelse henviser til Blicher 1991.
3. Perversionen er et af de mest mangetydige begreber i psykoanalysen: Det kan såvel repræsentere den infantile seksualitets polymorfisme (Freud), kreativitet og subversion (Kristeva), som konformitet (Hyldgaard) og totalitarisme (Žižek).
4. Carsten Bagge Laustsen udfører en eksemplarisk, lacaniansk læsning af Adolf Eichmann ud fra denne duplicitet (Laustsen 2002: 125-138). Se også Žižek 2002b, s. 197-204.
5. Se bl.a. Žižek 1998a: 38. En fremstilling af begrebets udvikling i Lacans tænkning kan findes i Evans 1997: 91-92.
6. »Mais les juges de la nation ne sont, comme nous avons dit, que la bouche qui prononce les paroles de la loi; des êtres inanimés qui n'en peuvent modérer ni la force ni la rigueur« (Montesquieu 1973: 176). Her tillader jeg mig at forsimple Montesquieus berømte udsagn til dets metaforiske *face value*; begrebets lange virkningshistorie tør jeg ikke inkludere i denne sammenhæng.
7. Se hertil bl.a. Žižek 1989: 44.
8. Neurotikerer *benægter* den Andens mangel ved at bilde sig ind, at den store Anden alligevel eksisterer et sted og er i besiddelse af det, som subjektet mangler, mens den perverse *fornægter* den Andens mangel ved at gøre sig selv til det, der kan udfylde manglen (se bl.a. Hyldgaard 2003: 90-92).

9. Et ideal, som f.eks. kan findes i Carl Schmitts formulering i afhandlingen »Gesetz und Urteil: »Eine richterliche Entscheidung ist heute dann richtig, wenn anzunehmen ist, daß ein anderer Richter ebenso entschieden hätte« (citeret efter Kiesow 2004: 144).
10. »Wenn eine [codierte] Regel ein ausreichender, ein ausreichend sicherer Garant für die Deutung ist, erweist sich der Richter als eine Rechenmaschine (was manchmal zutrifft) und kann nicht gerecht, frei und verantwortungsbewußt gelten« (Derrida 1996: 48).
11. »For ham er den borgerlige retfærdighed Guds lov henlagt til hans egen forvaltning« (Langballe 2004: 286). Baggesen forpasser ligeså den transcendent referens, idet han skriver, at Erik ønsker at »gøre sig til den jordiske retfærdigheds ydmyge redskab« (1995: 240).
12. »Raadslutning« forstået som »en efter overvejelse ell. raadslagning taget beslutning«, *Ordbog over det Danske Sprog* (ODS).
13. Som David Nors Hansen (1971) formulerer det: »indelukket i et gudskabt univers kan loven ikke benyttes kritisk«.
14. Med reference til »Skytten paa Aunsbjerg« kalder Erik Spang-Thomsen dommeren for »en Dukke, en Automat« (1990: 56).
15. For at låne Žižeks centrale fortolkning af kristendommens dialektik, hvor individet på ordre fra Gud pålægges at synde for at kunne modtage nåden (se 2003: 15-16).
16. Ikke overraskende lokaliserer Langballe Eriks problem deri, at han følger en gammeltestamentlig lovforståelse og ikke det kristne evangelium (2004: 277, 286).
17. Nielsen påviser de iøjnefaldende fejl, som Erik begår i sit noget blåøjede politiarbejde (2009: 140).
18. Mange fortolkere standser med at slå fast, at Morten er ond, således Langballe 2004: 278; til dels Baggesen 1995: 245 og Garde 2007: 136.
19. Om en fiktiv person, som ligger så langt fra Blicher som muligt, nemlig Bobby Peru i David Lynchs film *Wild at Heart*, der på samme måde som Morten Bruus identificerer sig med objekt lille *a* skriver Hyldgaard følgende: »Bobby Peru identificerer sig med og placerer sig i den ikke-manglende Andens position ved ikke at begære. Han begærer ikke, han mangler ikke, men han ved til gengæld, hvad den anden mangler« (1998: 105).
20. »Regimes of such laws [den perverses imaginære lov] can indeed be challenged through transgression, but when I violate the law through some illicit act of violence or pleasure, the punishment I endure reveals unnervingly, the fictitiousness and impotence of the law« (Rothenberg; Foster 2003: 5).
21. »...the pervert's aim is to establish, not to undermine the law: the proverbial male masochist elevates his partner, the Dominatrix, into the Lawgiver whose orders are to be obeyed« (Žižek 2008: 46).
22. Baggesen skriver om Mortens misbrug af Erik, at »selve hans livsgrundlag, loven, er blevet perverteret til ondskabens instrument« (1995: 273).
23. »Det ubehag, den perverse kan afstedkomme, består således ikke blot i, hvad han gør ved den anden, men snarere i, at uanset hvad denne gør, danser han

- efter den perverse fløjte« (Hyldgaard 1998: 139). Som Baggese skriver, »er [det] en del af novellens ironi, at herredsfogeden klart føler sig som et instrument for Morten Bruus' hævn« (1995: 245).
24. Et eksempel herpå kan findes i forfatteren og juristen E.T.A. Hoffmanns udtalelse i forbindelse med dommen over morderen Daniel Schmolting i 1821 (optrykt i Segebrecht 1967: 100-128).
  25. Se hertil Schmidt-Hannisa (1998).
  26. Straffeetikken bringer mindelser om den førmoderne opfattelse af pinestrafen som en måde at afbøde og forudgribe den hinsidige straf (Foucault 2002: 60).
  27. »Vil han i Himmelen tie, da maae jeg bøje mig under hans urandsagelige Villie« (137).
  28. »The *point de capiton* is the point through which the subject is 'sewn' into the signifier, and at the same time the point which interpellates individual into subject by addressing it with the call of a certain master-signifier ('Communism', 'God', 'Freedom', 'America') – in a word, it is the point of subjectivation of the signifier's chain« (Žižek 1989: 101-102).
  29. Ligeså Zupančič 2000: 165. Žižek 2002a: 86-87.
  30. Denne delikate forskel på den perverse og den neurotiske handler om den fundamentale fantasi (§0a): Hvor den perverse gør sig til instrument for den store Anden, til objekt lille *a*, underkaster den neurotiske sig den store Anden gennem fantasien om undtagelsen for loven, hvad vi skal se mere til i næste kapitel. På denne måde kan neurotikerens, selvom han nægter at lade sig instrumentalisere af den store Anden, alligevel understøtte den store Anden (Lacan 1966: 826; Fink 1997: 128).
  31. Nielsen ser inspirationen fra Blichers noveller i den berømte prædiken »Ultimatum« i Kierkegaards *Enten-Eller*, der bærer undertitlen »Det opbyggelige, der ligger i den Tanke, at mod Gud have vi altid Uret« (2009: 131).
  32. »Fordi alle disse momenter af det menneskelige samler sig i irrationelle mønstre, som ligger ud over menneskets kontrol og styrer det mod fordærv, må det etiske bud være tilgivelse, ikke dom« (Baggesen 1995: 254).
  33. »The hysterical subject is the subject whose very existence involves radical doubt and questioning, his entire being is sustained by the uncertainty as to what he is for the Other; insofar as the subject exists only as an answer to the Other's desire. The hysterical subject is the subject par excellence...« (Žižek 1998b: 81).
  34. Dette forhold opsummeres hos Lacan i spørgsmålet »Che vuoi?« (hvad er det, du vil mig?), som subjektet stiller den Anden (Lacan 1966: 815).
  35. Hertil kunne man i Derridas dekonstruktive retsfilosofi finde en parallel i Derridas beskrivelse af den irreducible forskel mellem ret og retfærdighed: »Das Recht ist nicht die Gerechtigkeit. Das Recht ist das Element der Berechnung; es ist nur (ge)recht, daß es ein Recht gibt, die Gerechtigkeit indes ist unberechenbar: sie erfordert, daß man mit dem Unberechenbaren rechnet« (1996: 34).
  36. Jeg baserer min fortolkning af skemaet på hhv. Žižeks (2002b) og Laustsens (2002) udlægning.

37. Žižek beskriver de to sider på følgende vis: »...on the one hand, reduction of reality to a virtual domain regulated by arbitrary rules that can be suspended; on the other hand, the concealed truth of this freedom, the reduction of the subject to an utter instrumentalized passivity« (1999)